

ФОРМУВАННЯ ЯЗИЧНИЦЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ДАВНІХ ГЕРМАНЦІВ (спроба етно-хронологічної реконструкції)

Робота присвячена реконструюванню ранніх етапів складання давньогерманської міфологічної традиції на матеріалах окремих пам'яток наскельного мистецтва Скандинавії бронзової доби. Виділено етно-хронологічні групи і розглянуто ті з них, що мають відношення до означеного періоду. Окремі пам'ятки наскельного мистецтва та певні спільні об'єкти зображень порівнюються з генетично спорідненими петрогліфами Карелії. Дається приблизне витлумачення деяким сценам петрогліфів у міфологічному контексті. Приділено увагу культурам Змія, Сонячної ладді, Небесного Оленя з виходом на світогляд північних мисливців та ранньоземлеробську південну традицію.

Германо-скандинавська міфологія досліджується вже багато років. З інших світоглядних систем вона відзначається своїм обсягом міфологічних сюжетів, що, поступаючись грецькій та ведичній міфології, все ж перевершує обсяг кельтської традиції (не героїчної), балтської, слов'янської. Проте, знаючи про спільне минуле германомовних, балтійських та слов'яномовних етносів, можна виводити до них певні паралелі від германської традиції, реконструювати їхній еволюційний шлях. Таким чином, є реальна можливість, зробивши ретельне дослідження розвитку германської міфології, прослідкувавши її генезу та культурно-світоглядні зв'язки, зробити наступний крок, наблизившись впритул до систематизації міфологій сусідніх із германцями народів. І, зокрема, слов'ян.

Останнім часом увагу дослідників почали привертати пам'ятки давнього мистецтва в контексті їх міфологічного значення. Адже відомо, що архаїчні суспільства зображають аж ніяк не сцени звичайного життя, а лише суспільно-важливі речі. Божественних істот можна побачити навіть у натуралістичному живописі палеоліту. Важче — в мистецтві розвинених цивілізацій, де можна зустріти і зображення конкретного живого правителя, і батальні сцени, і сцени з побутового життя... Проте, інша річ — неолітичні суспільства та європейські племена раннього металу. Усе, що вони зображували, мало безпосереднє відношення до їхніх світоглядних принципів, міфічних сюжетів. Відповідно було досліджено, що скандинавська міфологія неодноразово

піддавалася впливам та інноваціям через контакти з іншими культурними середовищами. Впливи цих середовищ доцільно виявляти безпосередньо з міфів, з лінгвістичного аналізу, взаємодії носіїв археологічних культур та з архаїчного мистецтва.

З літератури слід згадати і Б. О. Рібакова, що намагався за пам'ятками енеолітичного мистецтва реконструювати трипільську міфологію та за давньоруськими — слов'янську; К. Д. Лаушкіна, що реконструював услід за В. І. Равдонікасом космос предків лопарів-саамів; Аріеля Голана, який здійснив спробу знайти код до давньоземлеробської загальносвітової символіки та зробити реконструкцію неолітичного світогляду.

Тепер дещо про сюжети й образи у давньому скандинавському мистецтві. Спершу видається доцільним викласти певні думки з приводу вищезазначених впливів на формування скандинавської міфологічної традиції та виділити в ній кілька шарів. До речі, наведена нижче схема дається у повному вигляді, і всі її пункти висувуються апріорі, оскільки це — тема окремого, спеціального викладу аргументації. Її виклад у ґрунтовному дослідженні, що розкриває усі боки схеми, вже зроблено автором і буде опубліковане окремо, бо обсяг даної статті не дає змоги належним чином здійснити докладну аргументацію наведених викладок.

Отже, шари формування едичної традиції стародавньої Скандинавії (під якими розуміються етно-хронологічні групи) загалом мають такий вигляд:

А) Палеолітично-мисливський чи Арктичний.

В) Палеолітично-мисливський — південний.* Їх треба розділяти. Життя одних людей — біля крижаного океану, довкола — біла пустеля. Інші мешкають у горах, серед тайги, річок, лугов.

У мезоліті картина мала бути приблизно такою самою, але в неоліті ситуація інша:

С) Протосаамський пласт. (За Лаушкіним) **

Д) Землеробсько-скогарський палеоевропейський, до якого додаються фактично одночасно південні шари —

Е) "Мегалітичний" * та**

Р) Ранньоіндоєвропейський *.**

За ранньобронзової доби маємо шари -

Г) Карельський, який можна ідентифікувати як із саамською людністю, так і з фіннами.

Н) Північно-індоєвропейський пласт, де в міфах побутують елементи балто-слов'яно-германські, кельтські та венецькі.

За ранньозалізної доби маємо вже

І) Архаїчний германський пласт.

Його нам описав Тацит. Тут іще залишається своєрідна конкуренція культур різних племен. Відчуваються змішані індоєвропейські елементи. Але є вже етнічні германські особливості, не властиві вже ні балтам, ні слов'янам. Відбулися контакти із сарматами, від яких —

Ж) Готський пласт"*.**

Також — від численних контактів, одночасно від доби Латену до початку **ер** постають:

К) Фінський

Л) Кельтський

М) Греко-римський пласти.

Десь, як видається, з кін. IV ст. н.е. (з початку доби "Золотого Віку" та кінця доби Великих Переселень) у Скандинавії встановлюється власне

Н) Едичний пласт.

І, найпізніший, але теж десь IV—V ст. н.е. —

О) Християнський пласт.

У даному огляді слід, отже, зупинитись на жремих, найяскравіших рисах зазначеної схеми, що стосується саме першовитоків тих мотивів та образів, що згодом стали основою власне вже едичного світогляду. Тож основною темою розгляду буде передусім наскельне мистецтво Скандинавії, яке нині датується від початку II тис. до н.е. і до 4—3 ст. до н.е. Саме воно ілюструє нам основу формування едичної традиції.

* Належить сюди ж, оскільки крім еск-алеутського населення на Півночі жило палеоевропейське населення (період — мисливці на моржів, другі — риболови та мисливці а лісову дичину).

** За способом життя також мисливці, але також за малися рибальством та оленярством. Їх основний культ — онце-олень (Мяндаш).

*** Пов'язується із Середземноморсько-Атлантичною ультурою мегалітичних споруд.

**** Власне — культура бойових сокир та шнурової аміки (з межі IV—III тис. до н.е.).

***** За пам'ятками мистецтва поморської, пщеворської та вельбарської культури.

динавії, яке нині датується від початку II тис. до н.е. і до 4—3 ст. до н.е. Саме воно ілюструє нам основу формування едичної традиції.

Втім, у роботі заторкнуто й мегалітичні споруди та металеві речі бронзової доби. На жаль, до цих нарбок не видається можливим у цій роботі докласти спостереження зі зброї ранньометалевої доби Півночі, з одягу чи тим більше — поховального обряду. Адже це є комплексом, що може повно розкрити ідеологічні зміни населення Скандинавії. За цією ж методологією доцільно простежувати значно бурхливіші ідеологічні зрушення за доби міді — бронзи на території України. Втім, це є справою подальших досліджень.

Отже, перейдемо до викладу матеріалу згідно вищенаведених етно-хронологічних груп. Тут не буде заторкнуто *пласт північних мисливців*, хоча лишилися немало їхніх петрогліфів на півночі Норвегії та Фінляндії. Їхній вплив на едичний світогляд є мінімальним та, скоріше, опосередкованим, бо вплинули вони на носіїв саме карельської традиції, яких К. Д. Лаушкін ідентифікує з оленеводами прото-саамами. Хоча, коли взяти до уваги палеоазійський (еск-алеутський) цикл крука, то напроситься паралель до орла-Одіна, що краде у велета мед поезії. В цьому міфі він має явні риси культурного героя-трікстера, що властиво еск-алеутській міфології. Так само чимало шаманських елементів у едичних міфах зближують їх з еск-алеутською традицією. Втім, усе це вимагає ретельнішого підходу і тут не розглядатиметься.

Що ж до *південних мисливців*, то їхній світогляд значною мірою збігається з *карельським*. Як через схожу стилістику та сюжетіку онезьких петрогліфів зі шведськими, так і через космологію лопарів, відображену в шаманських бубнах нойдів. Уже на ранньому етапі лопарі розділяли три світи — Верхній, Середній, Нижній, як і чотири сторони світу. По світах шаман мандрував за допомогою духів у вигляді птаха (для Верхнього світу), риби (для Нижнього), та оленя (по Світу Середньому). Це — перші прояви кодування *зоологічним кодом* на півночі, наявні в усіх основних моделях.

Власне, олень виступає основним космологічним персонажем, символом сонця — безперечного культу сучасних саамів і, як доведено, неолітичних. Саме Онезьке святилище є храмом Сонця. Фактично, за Голаном, олень цей і є перший "культурний герой". Добув людям благо, за що й постраждав, забитий власником вкраденого ним сонця — Темним Володарем Потойбіччя. Втім, згодом він воскресав і цикл повторювався.

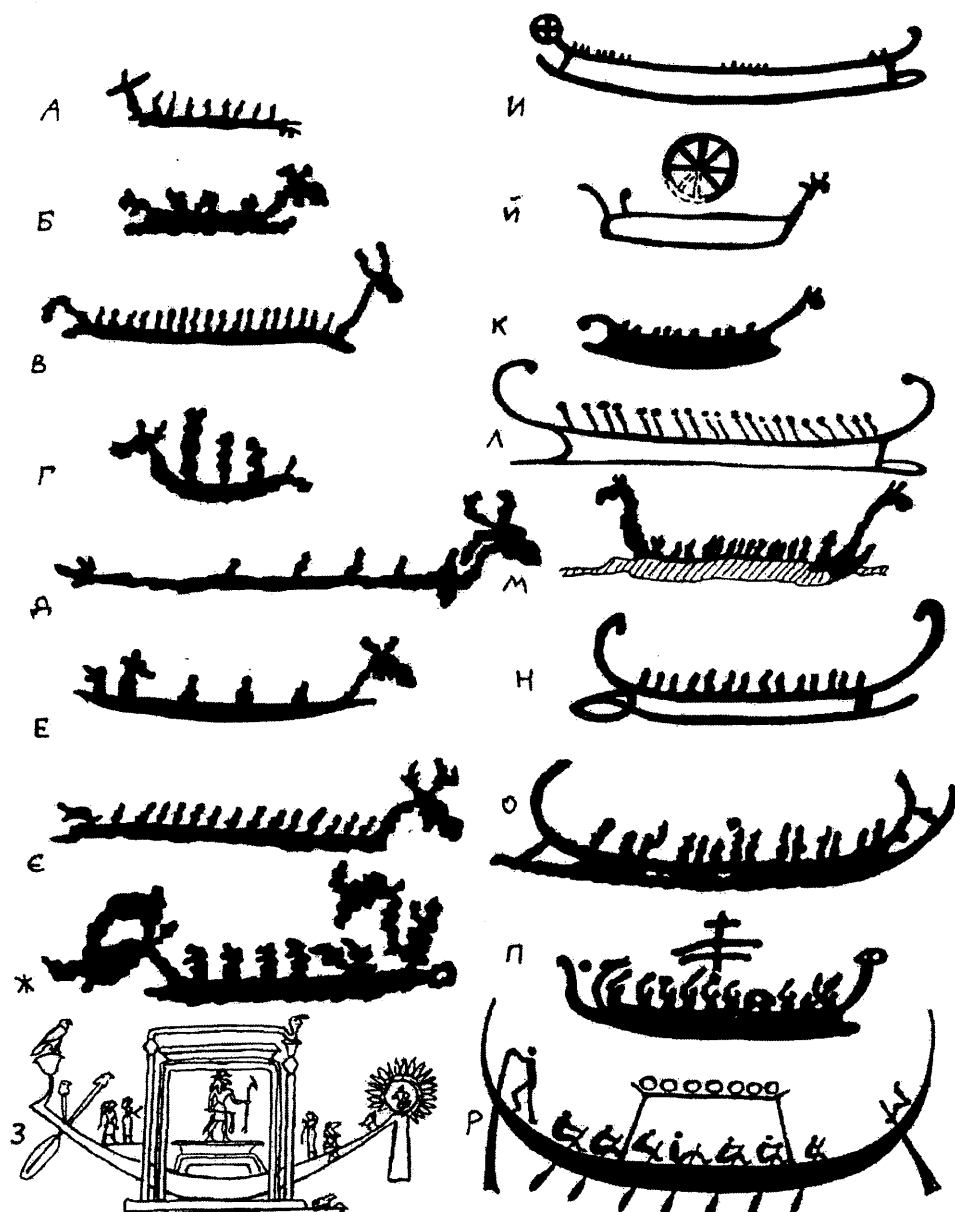
Тобто фактично олень вічно циркулював між світами. Зранку — з Потойбіччя із сонцем через

людське небо. Вночі — водою ріки смерті (порівн. фінська Туонела) пливе до Потойбіччя. В цей час він може перевозити туди душі людей. Звідси випливає, що олень — провідник до царства померлих. І, думається, саме тому оленячі лосячі голови прикрашають зображення ладей з фігурами померлих, так само, як і, власне, сонце. Це — нічне сонце.

Шведський Бохуслан, в свою чергу, відомий своїми "Ладдями сонця" (мал.1). Причому, видно, що первинно сонцем був саме ніс ладді, себто те саме місце, де онежі зображали лосячі го-

лови. Скандинавські човни теж іноді мають таке, але переважно голови — зміїні, та ще й закручені спіраллю. Пізніше — просто зміїні голови. І в цих зміїних голів є грива чи гребінь (тому скандинавські дослідники часто вбачають у цих гривастих зміях сонячного коня індоєвропейців), іноді — роги. За символікою, отож, скоріше за все, що це — морський дракон (порівн. сканд. назви кораблів: "драккар" чи "снаккар", себто "дракони" та "змії").

Душі людей у цих "човнах смерті" передано невиразно, бо, як влучно зазначив К. Д. Лауш-

Мал. 1. Сонячна ладця.

Карелія: А—Ж (за Савватєєвим); Єгипет: З (за Равдонікасом); Швеція: И—Й (за Голаном); К (за Лаушкіним), П (за Фірксом); Норвегія: Л—О (Einar Ostmo); о. Готланд: Р (з поминального каменя, за Racz Ictvan).

кін, не можна було зображувати своїх сучасників (хіба що ворогів) — магія енвольтування зображень. Та інша справа, коли зображалися предки, міфічні істоти чи мертві одноплемінники. Таку ж саму невиразність до змальовування душ у сонячній ладді ми зустрічаємо в Єгипті. І все ж, ці однакові непоказні стовбчики — могили, і давній художник, що їх зобразив, "без коливань би назвав істинні імена мисливців та рибалок, чоловіків та жінок, що жили тисячоліття тому"[1].

З-поміж шведських дослідників існує думка, що ладдя бронзової доби у людності давньої Скандинавії відігравала неабияке сакральноритуальне значення. Зокрема, що це була *сцена, на якій розігрувались ритуальні дії та ілюструвались міфологічні сюжети*. І наявна символіка зображень ладей дозволяє якщо не погодитись, то в усякому разі не заперечувати цю думку.

К. Д. Лаушкін реконструював у Карелії кілька явних сюжетів та персонажів *фінського епосу* Калевали. І чимало з цих зображень знаходять паралелі з-поміж шведських петрогліфів. На одному малюнку людина-гігант пронизує зброєю велетенську рибу; в човні, що тримає цей персонаж, зображено три людини. Лаушкін вважає, що то — три епічні герої (як Вяйнемейнен, Леммекайнен та Ільмарінен з "Калевали"), а знаряддя, що стирчить з риб'ячого живота, то є сонце на держаку (як до цього воно стирчало над оленем). Особа ж із човном — "той, хто може без шкоди для себе увійти до Потойбічного світу і привести героїв на битву з рибою-чудовиськом". Герої вбивають потвору і рятують сонце [2]. Є так звана "смерть Леммекайнена", "лебеді Туоні", а також мотив рибної ловлі, що Лаушкін означив як "Полювання Вяйнемейнена", проте, малюнок цей можна віднести й до міфу про риболовлю Тора.

З-поміж власне скандинавських зображень є чимало сюжетів із богатирем, який несе ладдю з гребцями. Зокрема — з Брандскогу (Оланд). Гребців тут шестеро, з ретельно промальованим одягом. Можливо, це відомий сюжет про жінку-велетню, доньку моря, що піймала корабель героя, від якого понесе дитя-богатиря (мотив, відомий англосаксам, датчанам та ін.). Але є думка, що це фрагмент міфу про "риболовлю Тора", де Тор на плечах виносить з моря човен з велетнем та своїм уловом (на жаль, коли в антропоморфного зображення відсутня фалічна символіка, статеві такі персонажі північних петрогліфів майже не вирізняються. Тому сказати напевно чи це герой на кшталт Тора, чи то жінка-велетень — неможливо).

Зображення рибної ловлі є і в Карелії. Власне, Тора за цим заняттям зображено на рельєфі

Госфортського хреста в Кумберланді, відомого своїми сценами з Едди. Ця "рибна ловля" — мотив підняття землі з дна світового моря разом зі Світовим Змієм. Один з варіантів творення світу за давньою традицією. В Едді це вже релікт. Тож це, можливо, вже *північно-індоєвропейський пласт*. До останнього слід віднести також міф про творення Всесвіту, наведений у "Молодшій Едді", розподіл богів на два ворогуючі роди, мотиви, пов'язані з божественним медом та ін.

Також, з огляду на *саамсько-фінсько-скандинавські паралелі*, варто стисло зупинитися на міфі про викрадення міфологічним персонажем — культурним героєм у Темного Володаря потойбіччя сонячного артефакту. Так, герої Калевали крадуть у Північної господарки, старої Лоухі (чи Льовхі) чарівний млин Сампо і побічно звільняють небесні світила, за чим слідує погоня чаклунки за героями. В едичній міфології є мотив, коли Локі заволодіває чарівною прикрасою богині Фрейї — *Брісінгоменом* (невідомо досі, чи це є пояс, а чи — намисто). За ним пускається Хеймдалль і в свою чергу заволодіває артефактом, із-за чого вони з Локі билися на морі у вигляді тюленів. Сонячну символіку Брісінгамену дають чимало дослідників.

Останній епізод має чимало спільного з північним міфом про Сонячного Оленя, який приносить людям денне світило, але гине від рук розгніваного Темного Володаря. Цей міф побуває і в людності Сибіру [3], і проглядає реліктом в індо-іранській міфології: можна, наприклад, вказати на особливе місце оленя у сако-скіфів і їхніх сибірських предків (порівн. "Олінні камені") та на давньоіндійські міфи про багатогого рогатого звіра Шарабху [4]. Дослідники Бонгард-Левін та Грантовський виводять цей міф як тубільний для угро-фінських племен Сибіру. Але є всі підстави взагалі вважати цей міф палеоазійсько-лопарського походження.

Зокрема, А. Голан наводить аналогічні північні легенди [5]. І в наскальному мистецтві Карелії є цілі ілюстрації мотивів цього міфу. Не варто зупинятися на полеміці прагматично налаштованих дослідників на чолі з А. М. Ліневським проти тих, хто дотримувався міфологічного підходу у розшифровці наскальних зображень, і передусім В. І. Равдонікаса. На цьому моменті зупинялися як К. Д. Лаушкін, так і А. Голан. З їхніх викладок видно, що антропоморфна фігура зі звіриною, вовко-ведмежою, головою є не перевдягненим мисливцем на лижах, а божеством що стоїть на змії, "тваринно-мисливським" тотемом [6]. Круг та місяцеподібний символ в його руках мають бути аж ніяк не кляпцем-капканом, а таки солярно-лунарними символами [7]. Аналогічні численні зображення

"кляпців" існують в наскельному мистецтві Карелії повсюдно, як і в Скандинавському, що має доводити їх "космічну" значущість для тієї людності, що лишила ці зображення.

Фактично, А. Голан реконструює саамську легенду. На його думку це аналогічно до евенкійського міфу про *гнаного оленя*. Того звіра (ведмедя), що полює за небесним оленем, деякими сибірськими мовами звать як "господар підземного світу", чи навіть "чорт". Це є релікт доіндоевропейського культу Темного Володаря, реконструйованого дослідником. За Голаном, символом його виступає *місяць*. Це — бог пекла, ночі, місяця, води й вогню. Проте й *сонце* перебуває в його віданні. Герої-добувальники саме в нього крадуть всякі блага, бо це — володар, особливо часта персоніфікація якого — змії (див. нижче). Втім, він — також антропоморфна бікоподібна істота (порівн. палеолітичних "чаклунів" Франції та Кам'яної Могили), але й вовководмедеподібна. Особливо ж — в уяві населення Півночі, смуги тайги.

Взагалі, ведмідь — найархаїчніше уособлення божества. І цей "Темний Володар" перебрав на себе ще чимало рис ведмедя (крім зовнішності). Зокрема, взимку він спить. Тому і природа спить. Коли він прокидається — природа оживає. Звідси й поширені ведмежі свята — Комоедиці, Масляниця та ін. [8]

Олень, за Голаном, також земний бог, але виступає як суперник Темного Володаря. Так, Небесний Олень вкрав у нього, поки той спав, небесний вогонь, чи то сонце (сонце-діва часто є дочкою цього підземного бога). Він мчав зі своєю ношею небом, явивши людям світло і тепло. Темний Володар прокидається розлючений, женеться за оленем, вбиває його і повертає собі свою власність (полонянку-сонце). Ця сформульована Голаном міфологема [9] є, по суті, акцентом неолітичного календарного святкування.

Фактично, за цим дослідником, олень цей виступає як перший "культурний герой". Вище вже було наведено едичну паралель до цього міфу. Щоправда, там — навпаки, своєрідний уособлювач образу Першопредка-Оленя женеться за нащадком образу Темного Володаря. Адже ж із оленем ідентифікували саме Хеймдалля [10]. Він — уособлення блага, а Локі — хтонічна істота. Уособленням же лихих, хтонічних сил були змії [11]. Тоді як у саамів, як ми вже побачили, це — атрибут Темного Володаря, зокрема — його лижі. Змія — досить частий сюжет у карельських петрогліфах, як і ящірка, яка являє тежтаки хтонічну істоту (порівн. уральські легенди, що проглядають у сказах Бажова. Це — теж угро-фінське підгрунтя). Ще один атрибут Темного Володаря — спис. Саме ним він вражає оле-

ня. Пізніший образ — Одін-Воуд зі своїм списом та мертві вояки на конях: Дике Полювання. Воно походить, певне, саме з такого міфу.

Що ж до "Калевали", то на своєрідні роздуми наводить контамінація імен Локі та Лоухі. Є сенс припускати генезу обох з єдиного образу — неолітичного Володаря Потоїбиччя (також порівн. кельтський *Луг*, слов'янське *Лихо*; слова на *lik— для позначення вовка та ведмедя в європейських мовах). Так само варто відшукувати сліди неолітичної міфології як у фінській, так і в скандинавській традиціях. Першим же прикладом може слугувати вищеописаний міф. Його аналоги в міфологіях народів Євразії можуть пролити світло на численні аспекти духовного життя доіндоевропейської людності лісової смуги (ілюстрацію цього мотиву в карельських зображеннях див. на мал. 2).

Власне *ранньоземлеробський доіндоевропейський пласт* можна виділити, спираючись на співвіднесення петрогліфів бронзової доби із неолітичною символікою Євразії. Доцільно тут згадати реконструкцію А. Голана. За Голаном, існував загальнолюдський культ володарки Природи. В давньоземлеробських суспільствах її постать стала асоціюватися із подателькою врожаю. Вона стала вважатися богинею Неба, хоча при цьому була володаркою тварин і рослин і, головне, — подателькою вологи. Це — основа давньоземлеробських культів, коли Велику Матір, Космічну годувальницю молили про посилення дощу. Посухи та неврожай асоціювалися з її гнівом. Ця богиня не була ані доброю, ані злою, вона була деякою мірою несамовитою особою, жорстокою губителькою власних дітей — тварей земних. Втім, її турботами жило все суще. Хмари небесні були її грудьми, а дощ — молоком.

її паредром був чоловічий бог, що первинно виступав як її син, але згодом ставав її ж чоловіком. Це був хазяїн Нижнього Світу, землі, підземних надр та глибин підводних, вищезгадуваний Темний Володар. Блага всесвіту перебувають у його віданні, і він же — запліднювач Великої Богині, що при цьому вважалася дівою. Образом його на Близькому Сході переважно слугував бик, змії та лев чи леопард (і сама вона часто набувала вигляду свого чоловіка). Від цього союзу походили двоє близнюків, у вигляді, відповідно, батька. Звідси походять образи Богині, що сидить з двома левами-леопардами по боках. Іноді — зі зміями, а іноді — з вовками (вовк — також символ Темного Володаря) [12]. У неї також є дочка, від чого походить культ Рожаниць (цю концепцію розвивав і Б. О. Рибаків).

У ранньоземлеробських суспільствах, що переживали бурхливий розвиток, як скажімо,

Чатал-Гуок, образи цих богів набували іконографічності, антропоморфізувалися та ділилися на іпостасі, що згодом уособлювалися в окремих божествах. Так, вже в балканських енеолітичних культурах ми можемо побачити бога-Бика, що уособлював родючість та плодючість, запліднював Велику Матір. Місяць із його рогами був переважно його символом. Він пов'язувався із небесним бурями та грозою, землею та з чорним кольором.

Інший же паредр Богині виступав як Змій. Змій — прародитель, який, власне, і вилупився з яйця, що "знесла" Велика Мати та, розділивши яйце навпіл, відділив Небо та Землю і випустив води. Відповідно, він — деміург та культурний

герой. Він також запліднює Богиню, але це не є його основною характеристикою. Він — Володар вод земних та небесних, він "доїть" богиню, ллючи на землю її молоко — дощ. Саме тому в деяких культурах, коли в стріху потрапляє блискавка, гасити можна лише молоком. У хаті ж часто розводили домашніх змій (в Індії, у слов'ян) та годували їх молоком. Це були уособлення духів-охоронців будинку, адже Змій — передусім охоронець [13] (порівн. Едичний Йормунганд навколо землі). Йому дарували найцінніше, щоб він це зберігав. Відповідно, з'явилася асоціація, що це — бог багатства. Із ним пов'язувалась блискавка та вітер. У різних традиційних суспільствах і досі шанують змія-блискавку,

Мал. 2. Небесний олень та "Темний Володар".

А: камінь з плити "дах" (за Ю. Савватеевим); Б: Пері-Нос-IV ("Мисливська скеля"; за Ю. Савватеевим); Б II: той самий персонаж в А. М. Ліневського (Равдонікас. 1937. мал. 8); Г: північ Бісова Носа (за Ю. Савватеевим); Г: "Дах" (за Ю. Савватеевим).

змія-вихора, змія-веселку [14]. Його пов'язували як з земними надрами, так і з водами земними.

Скандинавія бронзової доби постає яскравим центром позаіндоевропейського культу Змія. Так, в орнаменті посуду (переважно металевого) превалює символіка змія, а також і зображення його самого. Спіралі-змії, змії-хвилі дуже нагадують нам манеру світосприйняття трипільців, у яких культ змія також займав далеко не останню роль. Це було й уособлення циклічності, колооберту Всесвіту, і, водночас, неповторного перетікання, бігу часу. Змії був прародителем, змії був опорою Всесвіту, що й відбилося, як уже порівнювалось, в едичній назві Йормунганда — Мідгардський Змії. Відомо також про особливу значущість цього образу в неонеолітичних Балканах та в іллірійців бронзової та ранньозалізної доби. Можна припустити певні культурні взаємовпливи давніх скандинавів та прашурів іллірійців у II—I тис. до н.е. (хоча сам культ Змія, як видається, потрапив до скандинавів через носіїв культури мегалітичних СПЮРУД).

Велика ж Богиня була Володаркою Потойбіччя. Символом його виступав символ неба — коло, але з виходом. Ці символи робилися і з твердих речовин. Археологи звать ці культові предмети "дзеркалами з ручками", проте це саме символи Потойбіччя, що часто додатково відображає нанесена на них символіка. Згодом це розвилось у так звані "*лабіринти*", знаки, поширені ще за бронзової доби в Середземномор'ї (намальовані), на Кавказі та Атлантичному узбережжі, на території Великобританії та Фенно-Скандії (викладені з величезних брил каміння). В Осетії ця споруда зветься "будинок Сирдона", в Англії її назва "boweg", що перекладається як "житло". Єгипетський ієрогліф "будинок" являє нам не що інше, як лабіринт. У Північній Європі кам'яні лабіринти зуться "замок велетня" (чи "огорожа велетня"). А в індіанців Америки — "будинок Ткуну". Причому, Ткуну — це той персонаж, що за міфами вивів людей з підземного світу. При детальному розгляді виявляється, що споруди ці напряду пов'язані з уявленнями про смерть та Потойбіччя. Разом із тим, з ними пов'язано й образ вищезгаданого хтонічного Володаря Потойбіччя.

Слід сказати кілька слів і про так звані "крапки", або "cup marks" — СИМВОЛИ ЖИТТЯ та родючості. Це — найперші зображення в Південній Швеції [15]. Але ще в XIX ст. селяни час від часу лили на них молоко, присвячуючи *альвам*. Було висунуто понад сто версій їх інтерпретацій [16]. Але, зважаючи й на супутність із нижчеописаними лабіринтами та врахувавши їхній зв'язок з родючістю, жінкою, "ладдями смерті", поховаль-

ною символікою та символікою відродження, слушно вбачати в них один із видів душі, як сутності ненародженої людини. Культ чуринг за мезоліту зумовлюється не незнанням того, як народжується людина, а вірою, що душі предків стають своєрідними "спорами", які можна тримати у родовій чуринзі та вселяти у чергову рожаницю. Ці "спори" за бронзової доби саме й можуть являти нам ці душі предків.

Вищеназвані культу Змія, "лабіринтів" та "крапок", найдоцільніше пов'язувати із впливом *мегалітичного шару* на формування ранньоземлеробського.

З приводу ж *північно-індоевропейського пласту*, варто ще наголосити на появі великих фігур, що часто перекривають інші зображення, десь після 1200 року (взагалі — між 1200 та 800) до н.е. їх вважають усвідомленням власне Богів. Це свідчить про певний релігійний переворот, що стався у свідомості предків германців. Одночасно поширюється практика тілоспалень [17], а зміна поховального обряду — це зміна свідомості. Відтоді ідо занепаду північнобронзової традиції фіксуються значні зв'язки Скандинавії та східноєвропейського регіону (навіть до Іллірії!), де тоді розквітає лужицька культура, що її Ю. В. Павленко зіставляє із венетами [18]. Логічно припустити її участь у формуванні власне ранньогерманського етносу, що датується зазвичай 800 до н.е. Германський етнос як такий фіксується культурою Ясторф, що сходиться до культур Тремсбютель та Бельдорф (IX ст. до н.е., ступінь Монтеліуса VI) [19].

Саме в цей період відбувається зміна і власне іконографії великих фігур. Ранні — стоять у позі адорації чи благословіння із піднятими догори руками (образ видається слухним зіставляти з богом неба). Але в згаданий час в їхні руки "домальовують" атрибути, знайомі з міфологічних саг. Найчастіше — сокира, іноді — спис. Списоносців зіставляють із постаттю прототипу Одіна, а сокироносців — із раннім Тором. Втім, обидва типи символіки доречно пов'язувати і з Тюрором — верховним тоді божеством. Особливо пов'язується Тюр із сокирою. А от кілька зображень з молотоподібним знаряддям (найвідоміший — "чоботар") справді мають втілювати не кого іншого як Тора. Тим більше, що є зображення "Тора" із рогами у колісниці та з птахом (символіка громовика). Зображення ж Одіна слід шукати не лише з-поміж списоносців, але й серед так званих "заклинателів змії", бо вище вже було висвітлено зміїну сутність цього божества.

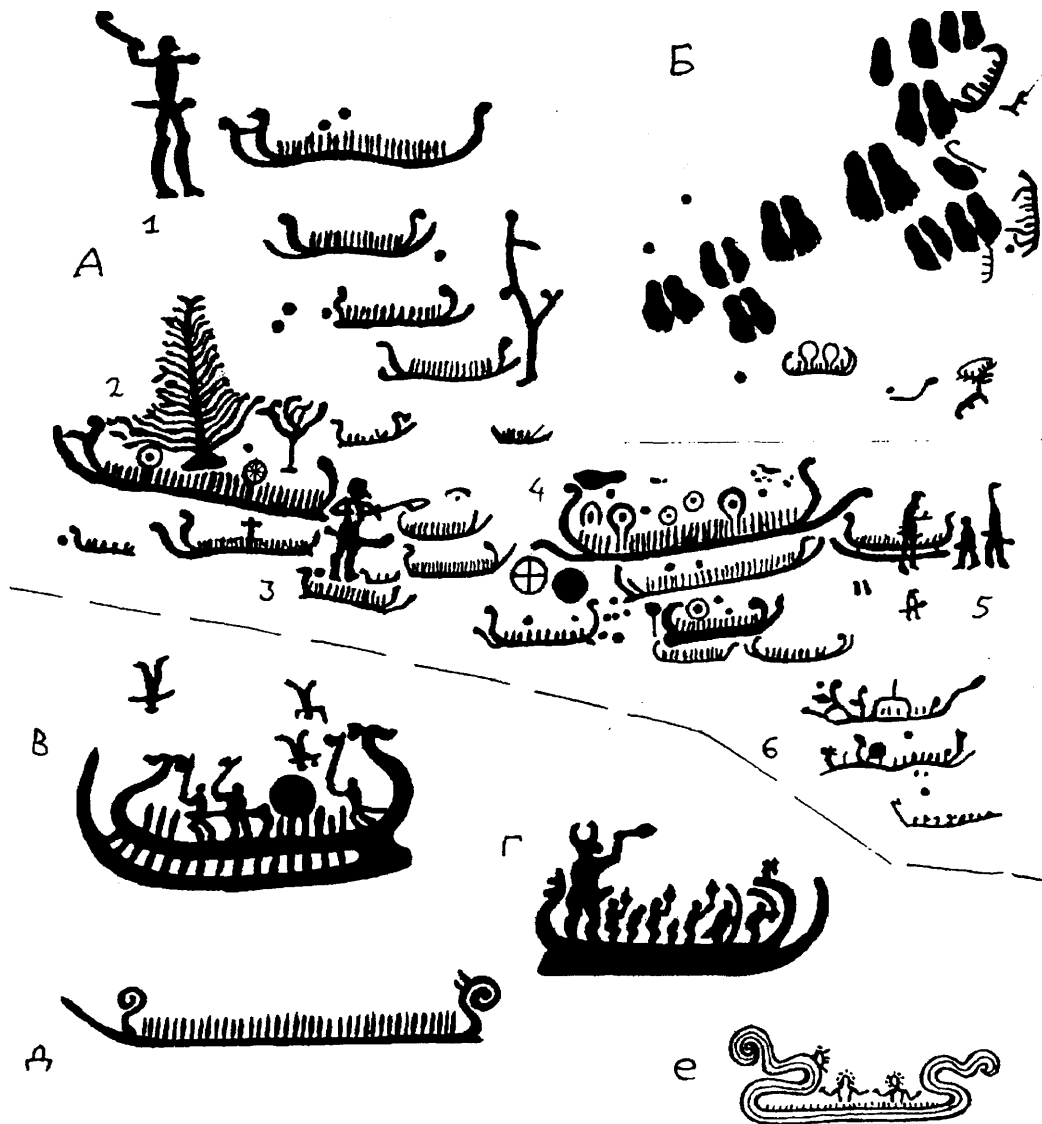
Отже, за пізньобронзової доби у Скандинавії з'являються *едичні боги* і тоді ж — певні едичні мотиви. Наприклад, однорукий бог із па-

лицею біля кораблів з Lokeberg [20] (див. мал. 3). Постає питання про ідентифікацію його із Тівазом-Тюрором, що дозволяє припустити, що вже за пізньобронзової доби в Бохуслані існував міф про те, як Тіваз втратив свою руку (втім, це могло бути й божество-вождь, воїн, що у кельтів шанувався як Ноденс-Нуаду, керманіч інших божеств, але із функціями бога неба пов'язаним не був).

Зображення довгоносих крилатих фалічних істот у Бохусланських зображеннях слід, певно, пов'язувати з альвами — духами плодючості і водночас душами предків [21]. Особливо показовим є зображення, де така істота збирається здійснити священний соітус із коровою. При цьо-

му істоти ці подекуди озброєні, що також збігається з даними про небесне воїнство альвів.

За ранньозалізної доби відбувається певний світоглядний застій, до якого, щоправда, слід відносити поступове згасання культу Тіваза-Тюра, як верховного бога і висування на перший план образу Водана-Одіна. Лакуна в майже п'ятсот років змінюється активізацією та прагненням заповнити світоглядний вакуум, що склався на межі ер. Контакти з кочовиками Надчорномор'я (а почалися вони, певне, ще з V ст. до н.е., коли скіфи у своїх походах дійшли до Балтійського моря) почали заповнювати цей вакуум. Так створилися передумови складання власне *єддиного світогляду*, якому передували етно-

Мал. 3.

Скандинавські кораблі-дракони на петрогліфах доби бронзи. А—Д: Швеція, Бохуслан (за О. Монтеліусом, В за Ф. фон Фірксом); Е: Данія (за А. Голаном).

хронологічний *готський шар*, який, втім, вже перебуває поза сферою даного викладу.

Отже, впродовж роботи було розглянуто моменти становлення світоглядної традиції давньої Скандинавії за допомогою пам'яток матеріальної культури. Зокрема — мовою мистецтва стародавньої людності Скандинавії. З петрогліфів бронзової доби було виведено певні міфологічні паралелі до едичних сюжетів за прикладом того, як радянські дослідники ілюстрували мотиви з "Калевали" петрогліфами Карелії. Було простежено окремі риси могутнього світоглядного пласту, закладеного в традиції давньоскандинавської людності носіями культур мегалітичних споруд, і, зокрема, — культ Змія: володаря,

першопредка, охоронця всесвіту та божества смерті. Нарешті, простежено приблизний момент складання едичного пантеону і появу власне Богів із їхніми атрибутами.

Подальше дослідження пам'яток матеріальної культури має пролити світло на низку туманних едичних мотивів. Чимало виявить і подальший аналіз пам'яток давньоскандинавського мистецтва, яке являє яскраву ілюстрацію світогляду давньогерманського населення. Систематизація петрогліфів та декодування північного звіриного стилю зможе стати новим кроком у дослідженні германської міфології та подальшому виявленні її зв'язків.

1. *Лаушкин К. Д.* Онежское святилище: опыт новой расшифровки некоторых петроглифов Карелии. — Ч. II. // СС — 1960. — № 5. — С. 209.

2. Там само. — С. 288—293.

3. *Чарнолуцкий В. В.* О культе Мяндаша // СС. — 1966. — № 11. — С. 302.

4. *Бонгард-Левин Г. М., Грантовский Э. Л.* От Скифии до Индии. Древние арии: мифы и история. — М., 1983. — С. 104—107.

5. *Голан Ариель.* Миф и символ. — М., 1993. — С. 42.

6. *Лаушкин К. Д.* Вказ. праця. — С. 97—102.

7. *Равдоникас В. И.* Элементы космических представлений в образах наскальных изображений // СА. — 1937. — № 4. — С. 11—18.

8. *Голан Ариель.* Вказ. праця. — С. 42.

9. Там само. — С. 42.

10. *Мелетинский Е. М.* Хеймдалль // МНМ. — М., 1997. — Т. 2.

11. *Похлебкин В. В.* Международная символика и эмблематика (опыт словаря). — М., 1989. — С. 304.

12. *Голан Ариель.* Вказ. праця. — С. 196—198.

13. Там само. — С. 76—83.

14. *Король Д. О.* Спроба реконструкції трипільської міфології за пам'ятками мистецтва // Культурологічні студії/Випуск 2. — К., 1999. — С. 96—97.

15. *The Rock Carving Tour I* by Lasse Bengtsson. — Uddevalla, 1995. — P. 64.

16. *Coles John (in association with Bengtsson Lasse).* Images of the past: a guide to the rock carvings and other ancient monuments of Northern Bohuslan. — Uddevalla, 1994. — P. 16.

17. *The Rock Carving Tour I* by Lasse Bengtsson. — Uddevalla, 1995. — P. 12.

18. *Павленко Ю. В.* Передісторія давніх Русів у світовому контексті. — К., 1994. — Релігійно-міфологічні уявлення праслов'ян. — С. 95—97.

19. *Монгайт А. Л.* Бронзовый век Северной Европы II Археология Западной Европы. Бронзовый и железный века. — М., 1974. — С. 325—329.

20. *Montelius Oskar.* Die kultur Schwedenes in vorschristlicher zeit. — Berlin. — 1885. — № 87. — P. 73.

21. *Мелетинский Е. М.* "Альвы" II Мифы народов мира. — М. — Т. I. — 1997. — С. 63.

Korol D. O.

THE FORMING OF ARCHAIC IDEOLOGY OF THE EARLY GERMANS (ethno-chronological reconstruction)

The work is dedicated to the problem of reconstruction of early period of the forming of mythological tradition of early Germans, on the basis of the concrete monuments of Scandinavian Bronze Age rock art. Some ethno-chronological groups are picked out, and those concerning to that period are analysed. Some rock art monuments and some common objects are compared with the petroglyphs of Karelia genetically connected with. Approximate interpretation of some rock art scenes in mythological aspect is given. Attention is paid on the cults of the Serpent, Sun boat, Sky Reindeer, relating the ideology of Northern Hunters and the Southern one of Agricultural societies.